

АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ ТА АСПІРАНТІВ У ПЕРІОД НАПИСАННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У статті представлені результати вивчення шляхів удосконалення домінуючих професійних та особистісних якостей молодих науковців та аспірантів.

Ключові слова: компетентність, вольова регуляція, самообілізація, вольовий потенціал особистості.

Актуальність теми визначається тим, що необхідністю професіоналізму й компетентності для будь-якого фахівця. Слід зазначити також, що проблема професійної придатності та професійної діяльності за своєю сутністю є проблемою взаємної адаптації людини до діяльності (її способів, змісту, умов, організації), тобто забезпечення придатності самої діяльності для людини ("антропоцентричний" підхід), а також оцінки і формування придатності людини для конкретної діяльності чи групи діяльностей ("професіоцентричний" підхід). Перший підхід передбачає ергономічне рішення оптимізації діяльності, а другий — психологічне, фізіологічне, медичне й інше забезпечення процесу формування професіонала [1].

Можна стверджувати, що на будь-якому рівневі державної, муніципальної або державної сфер діяльності компетентний співробітник нині скоріше виключення, аніж правило (Р.Айдінян, Ю.Вооглайд, Є.Є.Лінчевський, К.Нігісен, Т.Шипунова). Якщо визнати, що компетентність фахівця являє собою сплав практичного досвіду з певними позитивними якостями особистості, то подолання некомпетентності відноситься до числа першочергових завдань.

Багато авторів професіоналізм і компетентність згадують у числі необхідних якостей керівника, що фігурують в одному ряді з кваліфікацією, рівнем професійної майстерності, її плутають із компетенцією (В.С.Агєєв, Ф.Ф. Аунапу, Т.Ю. Базаров, В.В. Шпаков).

Реалізуючи свої матеріальні й духовні потреби, людина за допомогою спілкування вступає в різного роду відносини: виробничі, політичні, ідеологічні, моральні й т.д. Виробничі відносини є структуроутворювальним елементом усієї системи суспільних відносин. У процесі виробництва неминує виникає потреба в різних видах діяльності, що пропонують планування, організацію, мотивацію та контроль, а також тісно пов'язані зі здійсненням цих функцій комунікації й прийняття рішень. У виробничому спілкуванні, обмеженому службовими рамками, виникає чимало проблем. Ті самі проблеми в одних випадках породжують співчуття, співучасть, взаємодопомогу, в інших - ворожість, відчуженість і конфлікт [4]. Багато дослідників стверджують, що міжособистісні відносини часто пов'язані з конфліктами (А.Я. Анцупов, Ф.М. Бородкін, Н.М. Коряк, В.П. Галицький, Н.В. Грішина, О.Н. Громова, А.А. Єршов, Ч. Ліксон, К. Левін, Л.Г. Скотт, В.А. Фокін, А.І. Шипілов). Психологічне вивчення трудової професійної діяльності дозволяє не тільки обґрунтувати шляхи, методи і способи вдосконалення діяльності, але також досліджувати фундаментальні явища психіки (формування суб'єкта праці, розвиток здібностей, становлення особистості професіонала, механізми регуляції функціональних станів, прояви особистісних особливостей у трудовій поведінці і т. д.), таким чином, актуальність даного питання не визиває сумніву.

У вітчизняній психології інтенсивно розроблялися прикладні аспекти психології трудової діяльності, а саме питання профорієнтації, профвідбору, профпідготовки, проектування діяльності й інші (В.О. Бодров, В.П. Зінченко, Н.Д. Завадова, Г.М. Зараківський, А.А. Крилов, С.А.Конопкін, Є.А. Клімов, Д.А. Ошанін, Г.С. Суходольський, В.Д. Шадріков і ін.).

Професійна придатність визначається сукупністю індивідуальних особливостей людини, що впливають на успішність освоєння якої-небудь трудової діяльності й ефективність її виконання [5]. Властивість професійної придатності варто розглядати у двох аспектах: по-перше, як сукупність вихідних індивідуальних якостей людини, що визначають успішність формування придатності до конкретної діяльності (чи класу діяльностей), і, по-друге, як систему наявних, сформованих і взаємозалежних якостей суб'єкта діяльності (професійних, психологічних і ін.), що забезпечують ефективне виконання конкретних професійних задач [5].

Проблема волі, довільної й вольової регуляції поведінки й діяльності людини як складової професійної діяльності давно викликає гострі суперечки й дискусії. Вивчаючи волю, учені неминує торкалися питань мотивації, а вивчаючи мотивацію – неминує торкалися вольової регуляції. І це не випадково, тому що обидва ці напрямки в психології обговорюють ту саму проблему – механізми свідомої доцільної поведінки. Висловлюються різні погляди щодо природи вольового зусилля, складу й сутності різних вольових якостей, способів їх розвитку. Значні труднощі є й при визначенні рівня розвитку цих якостей [2].

Дотепер погляди психологів різко розходяться навіть по самих вузлових питаннях, пов'язаних з даною темою. Проблемою вивчення волі займалися такі дослідники, як Б.Г.Ананьєв, К.М.Гуревич, П.П. Зімін, Є.П.Ільїн, К.Н.Корнілов, І.І. Купцов, О.Н.Ляхова, Н.Н. Ланге, В.Н. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн, І.М. Сеченов, П.В. Сімонов та інші.

Психологічна характеристика професійної придатності значною мірою визначає особливості її формування і прояву в майбутньому – у цьому плані психічний склад особистості, її здатності, спрямованість і інші риси виступають як передумови досягнення того чи іншого рівня професійної придатності, що виявляється в успішності навчання і реальної трудової діяльності, у здатності працювати й у прагненні до професійного самовдосконалення. У цьому зв'язку особливо актуальним стає розвиток системи діагностики і прогнозування професійної придатності для рішення задач профорієнтації, добору, розподілу, атестації, експертизи фахівців, комплектування груп і т.д.

Метою дослідження було визначення професійних та особистісних якостей молодих науковців та аспірантів у період написання дисертаційної роботи та засоби їх удосконалення. В обстеженні брали участь здобувачі та аспіранти ПНПУ ім. К.Д.Ушинського.

Методи дослідження. Для практичного опрацювання обраної проблеми було сплановано і проведено емпіричне дослідження, яке складалося з 3-х етапів:

1-й – діагностичний;

2-й – проведення корекційних засобів щодо удосконалення домінуючих професійних та особистісних якостей молодих науковців та аспірантів;

3-й – контрольне обстеження та порівняння результатів.

На підставі результатів 1-го етапу дослідження (діагностичного) ми зробили висновок, що за всіма показниками дослідження домінуючих професійних та особистісних якостей (вольовий потенціал особистості, самооцінка терпимості, (толерантності, оцінка своєї наполегливості, соціальна емпатія) у молодих науковців та аспірантів визначено переважно середній та низький рівні. Тому нами було розроблено та впроваджено психокорекційну програму щодо вдосконалення домінуючих професійних та особистісних якостей респондентів. Вона включає: соціально-психологічний тренінг (СПТ) [3], індивідуальне психоконсультування, аутогенне тренування (АТ) [5].

Після проведення корекційних засобів ми зробили контрольне вимірювання домінуючих професійних та особистісних якостей за певними методиками [6,7]. Порівняльна характеристика рівнів вольового потенціалу особистості до та після корекції представлена в табл. 1.

Як ми бачимо, по результатам діагностики, які представлені в табл. 1, високий рівень складав до корекції-7 респондентів (13,2%), а після корекції складає 11 респондентів (20%), тобто збільшився на 4 респонденти (6,8%), середній рівень до корекції складав 21 респондент (39,6%), а після корекції складає 27 респондентів (50,9%), тобто збільшився на 6 респондентів (11,3%), низький рівень до корекції складав 25 респондентів (47,1%), а після корекції складає 15 респондентів (28,3%), тобто знизився на 10 респондентів (18,8%).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика рівнів вольового потенціалу особистості до та після корекції

Рівні	Кількісні показники			
	до (1 етап)		після (2 етап)	
	абсолютні (респонденти)	відносні (%)	абсолютні (респонденти)	відносні (%)
Високий	7	13,2	11	20
Середній	21	39,6	27	50,9
Низький	25	47,1	15	28,3

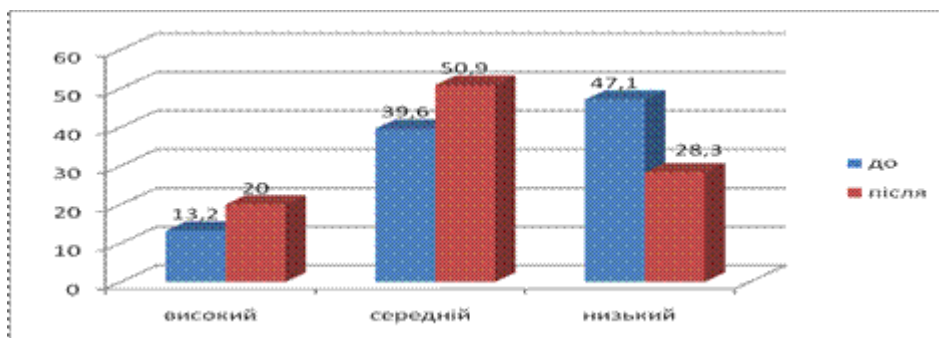


Рис. 1. Відсоткове співвідношення рівнів вольового потенціалу особистості до та після корекції

Для наочності порівняльну характеристику вольових якостей особистості до та після корекції представлено на рис. 1.

За результатами діагностики на рис. 1. ми бачимо, що переважним є середній рівень вольового потенціалу 50,9%, найменш вираженим є високий рівень вольового потенціалу 20%.

Порівняльна характеристика рівнів толерантності особистості до та після корекції представлена в табл. 2.

Як бачимо, за результатами діагностики, які представлені в табл. 2, високий рівень терпимості до корекції складав 9 респондентів (16,9%), а після корекції складає 12 респондентів (22,6%), тобто збільшився на 3 респондента (5,7%), середній рівень складав 20 респондентів (37,7%), а зараз складає 24 респондента (45,2%), тобто збільшився на 4 респондента (7,5%), низький рівень складав 24 респондента (45,2%), а зараз складає 17 респондентів (32,1%), тобто знизився на 7 респондентів (13,2%).

Для наочності порівняльну характеристику рівнів толерантності особистості до та після корекції представлено на рис. 2.

Порівняльна характеристика рівнів толерантності до та після корекції

Рівні	Кількісні показники			
	до (1 етап)		після (2 етап)	
	абсолютні (респонденти)	відносні (%)	абсолютні (респонденти)	відносні (%)
Високий	9	16,9	12	22,6
Середній	20	37,7	24	45,2
Низький	24	45,2	17	32,1

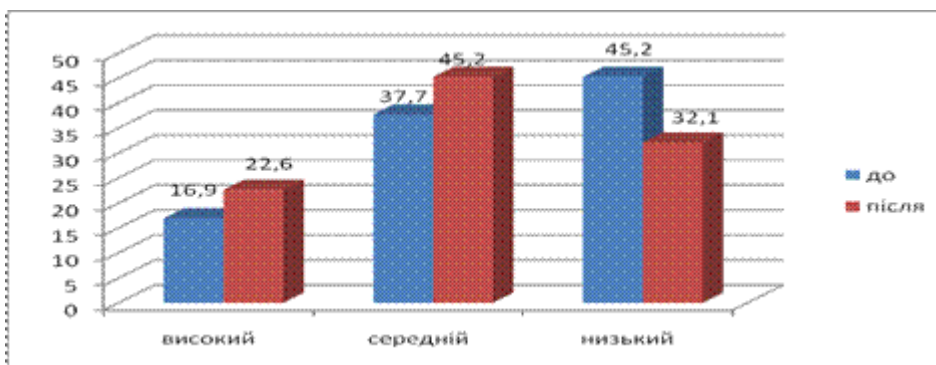


Рис. 2. Відсоткове співвідношення рівнів толерантності особистості до та після корекції

За результатами діагностики, які представлені на рис. 2, бачимо, що переважним є середній рівень терпимості 45,2%, найменш вираженим є високий рівень 22,6%.

Порівняльна характеристика рівнів наполегливості особистості до та після корекції представлена в табл. 3.

За результатами, які представлені в табл. 3, високий рівень наполегливості до корекції складав 6 респондентів (11,3%), а після корекції – 9 респондентів (16,9%), тобто збільшився на 3 респонденти (5,6%), середній рівень наполегливості до корекції складав 18 респондентів (33,9%), а після корекції складає 24 (45,2%), тобто збільшився на 6 респондентів (11,6%), низький рівень наполегливості до корекції складав 29 респондентів (29%), а після корекції складає 20 (37,7%), тобто знизився на 9 респондентів (17%).

Порівняльна характеристика рівнів наполегливості представлено на рис. 3.

За результатами діагностики, які представлені на рис. 3, бачимо, що переважним є середній рівень наполегливості 45,2%, найменш вираженим є високий рівень 16,9%.

Порівняльна характеристика рівнів соціальної емпатії особистості до та після корекції представлена в табл. 4.

Як бачимо, за результатами діагностики, які представлені в табл. 4, високий рівень соціальної емпатії до корекції складав 11 респондентів (20%), а після корекції складає 16 респондентів (30,1%), тобто збільшився на 5 респондентів (10,1%), середній рівень соціальної емпатії до корекції складав 20 респондентів (37,7%), а після корекції складає 23 респондента (43,3%), тобто збільшився на 3 респондента (5,6%), низький рівень соціальної емпатії до корекції складав 22 респондента (41%), а після корекції складає 14 респондентів (26,4%), тобто знизився на 8 респондентів (14,6%).

Для наочності порівняльну характеристику рівнів соціальної емпатії до та після корекції представлено на рисунку 4.

За результатами діагностики, які представлені на рис. 4, бачимо, що переважним є середній рівень соціальної емпатії 43,3%, найменш вираженим є низький рівень 26,4%.

Для перевірки ефективності впливу корекційних засобів нами було здійснено порівняння середніх значень досліджуваних показників, отриманих до експерименту та після його завершення. Достовірність виявлених відмінностей перевірялася шляхом розрахунку t-критерію Ст'юдента. Результати цієї роботи наведені у таблиці 5.

Аналізуючи отримані результати, звернемо увагу на те, що за час, протягом якого тривала апробація запропонованої системи корекційних засобів, певні зміни відбулися майже за всіма показниками. Так, виразність показника "вольовий потенціал" у середньому зросла на – 8,4 бала, виразність показника "толерантності" в середньому зросла на – 0,9 бала, виразність показника "наполегливості" в середньому зросла на – 0,9 бала, виразність показника "соціальної емпатії" в середньому зросла на – 0,5 бала.

Порівняльна характеристика рівнів наполегливості особистості до та після корекції

Рівні	Кількісні показники
-------	---------------------

	до (1 етап)		після (2 етап)	
	абсолютні (респонденти)	відносні (%)	абсолютні (респонденти)	відносні (%)
Високий	6	11,3	9	16,9
Середній	18	33,9	24	45,2
Низький	29	54,7	20	37,7

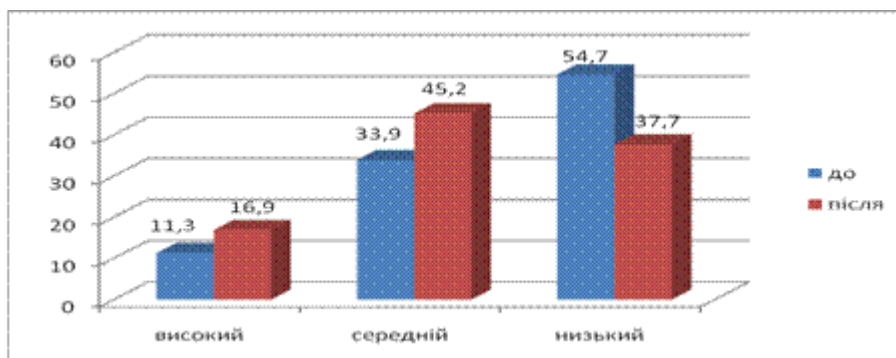


Рис. 3. Відсоткове співвідношення рівнів наполегливості особистості до та після корекції

Таблиця 4

Порівняльна характеристика рівнів соціальної емпатії до та після корекції

Рівні	Кількісні показники			
	до (1 етап)		після (2 етап)	
	абсолютні (респонденти)	відносні (%)	абсолютні (респонденти)	відносні (%)
Високий	11	20	16	30,1
Середній	20	37,7	23	43,3
Низький	22	41	14	26,4

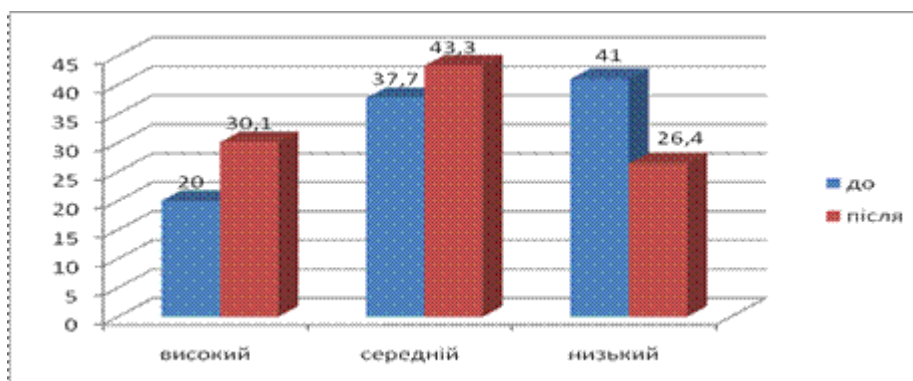


Рис. 4. Відсоткове співвідношення рівнів соціальної емпатії особистості до та після корекції

Таблиця 5

Середні значення та значення t-критерію Ст'юдента, отримані під час експерименту за результатами попереднього та підсумкового тестування

Показники	Час тестування; x		t
	до експерименту	після експерименту	
Вольовий потенціал	26,1	34,5	2,21*
Рівні толерантності	1,5	2,4	2,01*
Рівні наполегливості	1,9	2,8	1,97
Рівні соціальної емпатії	2,4	2,9	1,83

Примітка. * - відмінності статистично достовірні на рівні $p < 0,05$.

На підставі проведеного емпіричного дослідження нами зроблено наступні **висновки**: 1. Встановлено, що високий рівень вольового потенціалу збільшився на 6,8%, середній рівень збільшився на 11,3%, низький рівень знизився на 18,8%. Переважний рівень до корекції був низький, а став середній.

2. Визначено, що високий рівень толерантності (терпимості) збільшився на 5,7%, середній рівень збільшився на 7,5%, низький рівень знизився на 13,2%. Переважний рівень до корекції був низький, а став середній.

3. Доведено, що високий рівень наполегливості збільшився на 5,6%, середній рівень збільшився на 11,6%, низький рівень знизився на 17%. Переважний рівень до корекції був низький, а став середній.

4. Встановлено, що високий рівень соціальної емпатії збільшився на 10,1%, середній збільшився на 5,6%, низький знизився на 14,6%. Переважний рівень до корекції був низький, а став середнім.

5. Виявлено, що при порівнянні середніх значень показників за t-критерієм Ст'юдента певні зміни відбулися майже за всіма показниками, тобто різниця статистично значуща.

Таким чином можемо зробити висновок, що динаміка удосконалення домінуючих професійних та особистісних якостей особистості спостерігається.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодров В.А.* Психология профессиональной пригодности. Учебное пособие для вузов / Вячеслав Алексеевич Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с. – (Современное образование).

2. *Ильин Е.П.* Психология воли / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 288 с. – Серия "Мастера психологии".

3. *Калашников А.И.* Наука побеждать. Тренинги лидерства и преодоления конфликтов / А.И. Калашников. – СПб.: Речь, 2008. – 215 с.

4. *Климов Е.А.* Психология профессионала / Е.А. Климов. – М.: Воронеж: НПО "МОДЭК", 1996. – 344 с. – (Серия "Психологи Отечества").

5. *Прыгунов П. Я.* Психологическое обеспечение специальных операций: Ролевое поведение [Учебное пособие] / П. Я. Прыгунов. – Изд-во ЕУФИМБ, 2000. – 300 с.

6. Психодиагностика толерантности личности / Под ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. – М.: Смысл, 2008. – 172 с.

7. *Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.* Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В.Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.

Подано до редакції 02.07.12